

LE MUSEON, revue d'études Orientales, LXXXIII, 3-4, Louvain, 1970.

Այս թիւին մէջ՝ հայագիտական ուսումներու նպաստ մը կը բերէ Փրոֆ. Gérard Garitte-ի քննական ելոյթը Թովմաս առաքելի վկայաբանութեան բնագրական հարցին եւ գլխաւորապէս վրացական թարգմանութեան շուրջ: Տիտղոսութեան «Le martyre géorgien de l'Apôtre Thomas», էջ 497-532:

Այս վրացական թարգմանութիւնը, պահուած Թիֆլիսի Զեռադրաց Մատենադարանի H. 341 ձեռագրին մէջ, ըստացուած է լուսատիպ կերպով նոյն Մատենադարանի անօրէնուհի տիկ. Ե. Մեթրեքիլիէն: Հատուած մըն է եւ ոչ թէ ամբողջական, պահուած Ժ-ԺԵ դարու հնութիւն ունեցող ձեռագրի մը մէջ: Զեռադրին շուրջ եղած մանրամասնութիւններ, անոր առաջին հրատարակութեան, թերթերու թիւին եւ ալ հարցերու մասին համառօտիւ խօսուած է հոն: Մեզ հետաքրքրողը հոս, այդ վրացական թարգմանութեան կապն է հայ թարգմանութեան հետ, որու մասին կ'աշխատէ Կարիթ եւ կը ջանայ փաստել վրացականին հայկականէն կատարուած ըլլալու պարագան:

Թովմաս առաքելի վկայաբանութեան մայր բնագիրը ասորերէն է (որուն մասին կը խօսի P. DEVOS, «Actes de Thomas et Actes de Paul», p. 123, *Analecta Bollandiana*-ի մէջ, 69 (1961), էջ 119-130): Վկայաբանութիւնը պահուած է բացի ասորերէնէ, նաեւ յունարէն, եւ մասնական կերպով հայերէն ու վրացերէն լեզուներով: Այս վերջին երկուքը ներքին կախումաւորութեամբ կապուած են իրարու:

Հայերէնը հրատարակուած է Ս. Ղադարէն «Թանգարան հայկական հին եւ նոր դպրութեան» շարքին մէջ, հտ. Գ. Անկանոն գիրք առաջիկայում, Վենետիկ 1904, էջ 369-387, 388-400, 401-416: Հրատարակիչն է Հ. Բերրէ Զրաքեան, որ կու տայ պարզապէս հում նիւթը:

Կարիթ հայկական եւ վրացական

թարգմանութիւններու ներքին աղբիւր փաստելու համար՝ կաղած է համեմատական տախտակ մը չորս լեզուներու վրաց-հայ-յոյն-ասորի: Այս տախտակը կը բռնէ 500-508 էջերը, եւ որուն կը յաջորդէ վրացական թարգմանութեան հատուածը, ասորեւ դրուած լատիներէն թարգմանութեամբ:

Հետաքրքրական է այս համեմատութիւնը, որմէ կը տեսնուի վրացականին հայերէնէ կախում ունենալը, դրեթէ բառական ձեւով, հայ լեզուի յատկանշական դործածութիւններուն նիւթական փոխանցումներով վրացականին մէջ. այդ կէտերը կը բռնեն յօդուածին 510-514 էջերը: Երբ հայը ունի օր. «Վասն նորին շնորհացն» (յոգնակաձե դործածութիւն), վրացերէնը նմանապէս յոգնակի ձեւով կը թարգմանէ, հակառակ յունարէնի ծիւ տյո օծտօ չօրւ եւ ասորականի՝ «propter gratiam eius»: Դարձեալ երբ հայը ունի փառաց նորս, վրացականն ալ յոգնակաձե թարգմանած է հակառակ յունարէնի եւ ասորերէնի եղական ձեւին: Այսպիսի փաստերով, ինչպէս նաեւ բնագրական, չարագրական նոյնութեամբ, նախադասութիւններու կարգով եւ յատուկ անուններու նմանութեամբ՝ կարիթ կը ջանայ վերոյիշեալ կապը ասպացուցնել:

Մ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍ,
Պէտրոպ, 1971:

«Հայկազեան Գոլէճ»-ի հայագիտական ամսիկինի հրատարակութիւն մը, խմբագրութեամբ Երուսաղէմի Հ. Քասաբի: Ախտակցած են 14 անուններ, հիներէն եւ նորերէն. հայերէն լեզուով են բոլոր յօդուածները, բացի Տիգրան Գուլում-ճեանի «An historical and Dynastic Survey of Caucasia, Eastern Anatolia and Adharbayjan from the Xth to the XIIIth centuries (p. 99-121), ուր վեր հանուած են Ժ-ԺԳ դարերու ընթացքին կովկասի եւ Ատրպէճանի հո-

դամասերուն վրայ ցեղազրական հեռութեան հետեւեր, քաղաքական պատմութեան հետ կապուած. ջննութեան նիւթ են դիտարկուած իսլամ ցեղերը որ անցած են այդ դարերուն Հայաստանի հողէն. ակնարկուած են հոն միանգամայն դրամադիտական հարցերու:

Պարունակութիւնը բացառիկ առաւելութիւններ չունի, բայց աշխատուած համադրութիւն մըն է պատմական-գրական հեռաւոր կամ ժողովրդի անցեալի մը, օգտակար ըստ ինչ ինչ տեսանկիւններէ դիտուած, եւ թելադրէի միջին ընթերցողներու համար: Պատմական է Մասիս լեռան արաբական զրոյցին շուրջ ամփոփումը (Ա. Տ. Ղեւոնդեան), հին ու նոր շրջանի զաղթաւայրերու պատմութիւնը (Վարդգէս Համազասպեան), հայ-բիւզանդական կապի պատմութեան հետ տեսակէտով մը լծորդուած՝ ԺԱ. դարուն Անտիոքի հայ կառավարիչները, մասնաւոր Պեխիւի եւ Խաչատուրի, որոնց անձնական նոյնութիւնը կը փաստուի պատմական ապացոյցներով, եւ կը խօսուի Վասակ Պաշլուանիի վերայ (Երուսաղէմ Զ. Գաւուրի), շահեկան անդադարութիւն մը դրամադիտական արդիւն մէջ Արտաշէս Ա.-ի պղծմէ՛ք դրամին (Ասպետ Յ. Տօնապետեան), հետաքերքերական ամփոփում է նաեւ Զարիֆի եզմիկեան վերլուծութիւնը (Գէորգ Տ. Նորրոյն):

Երկրորդ մաս մը առանց ո'ւեւէ թեւնիք բաժանումի, կ'անդադարաւորայ գրական հարցերու շուրջ. հոս նախ կը աղբուր ուրուսագիծը Յ. Օշականի՝ Խաչատուր Արմովեանի եւ Գարեթիկ Մուրդուկեանի մասին ըրած վերլուծականին, որոնց կը յաջորդէ արեւմտահայ պատմութեան միջոցով վրայ անցարի մը (Վահէ Օշական), որ դրական արձակին սկզբնաւորութիւնը կը ձնէ արեւմտահայ ժողովրդական գրականութեան մէջ՝ 1850-ին: Վէպի եւ վիպակի նախափորձերուն շրջանն է որ կը փորձէ ներկայացնել փորձերը Հիւսարիանի եւ Գր. Օտեանին, Խաչ. Միսաքեանի, Ստեփան Ոսկեանի, Թարուծիւն Սվաճեանի, Հայկունի, Գ. Ալվազեանի, որոնց կատար-

ած դերը անշուշտ ունեցած է իր ազդեցութիւնը, պատրաստելու համար հայերէնի արդիացումը եւ վիպական արուեստի կալուածին տիրապետութիւնը: Այս շարքին մէջ ամէնէն արուեստագետ խոսնուածը զուցէ Օտեանինն է, բայց բոլորին մէջ հետաքերքական երեւոյթը՝ մշակութայինի սէրն է, եւրոպական գրականութեան մը ծանօթութիւնը, որ գրական գեղարվեստի պատրաստելու կ'օգնէ: Երգիծական սեռին մէջ Սվաճեանի նուրբ հեղինակը իր «Մեղուշին մէջ» 1856-ին ասդին Պարոնեանի համբան կը բանայ, ինչպէս միւսներու ըրածը վիպակի նախափորձերու մէջ՝ իրապաշտ հոսանքի սերունդին ուղին, նախ քան Ֆրանսական զարոյցին մուտքը մեր մէջ, նմանութիւններու եւ թարգմանութիւններու լայն ասպարէզով: Արժէքի չափազանցութիւններ տեսնելէ կը խուսափի անշուշտ Վահէ Օշականի իր այս գրադատական ճիւղին մէջ՝ վերլուծելներու զնահատուած ըրած ատեն:

Գիտակից է ան՝ թէ իրապաշտութեան բացած ուղիով է որ 1884-ական թուականներէն ետք, զեղարուեստական արձակը, վիպակն ու վէպը մտած են յարաբերական զարգացման մը հունին մէջ: Եւ այս տեսակէտին համաձայն ենք: Զէ կարելի այդ շրջանը կանխող արձակագիրներու մէջ տեսնել զեղարուեստական գրականութեան մը ճշմարիտ սկզբնաւորութիւնը: Զարթօնքի սերունդի դէմքեր էին Հիւսարիան, Օտեան, Սվաճեան, Հայկունի, որոնց դերը կարելի է, եւ պէտք է, նախապատրաստական վիճակի մը հետ լոկ կապել:

Նոյն «Հանդէսի» մէջ տեսնելով մը աւելի հետաքերքական է Հայաստանի նրիտատարը քանաստեղծներու յարգումը, զոր կ'ամփոփէ Պէպօ Սիմոնեան: Ատիկա փորձ մըն է «վերլուծումի եւ զնահատանքի» վերջին տասնամեակին հրապարակ իջած երիտասարդ բանաստեղծներու: «Գարուն», «Գրականութիւն» եւ «Մովսէսական Գրականութիւն» թերթերն են որ այդ հարցով զբաղեցան. մանաւորն աստիճանը՝ որ երկուս-

սարդական շարժումին ողբերկից պաշտօնաթերթին եղաւ: Հաւանաբար վերջին Գրական համագումարին մէջ ծեծուած հարց մըն էր Պարոյր Սեւակի գլխաւորութեամբ: Այդ շարժումը կատած չէ, սակայն, բանաստեղծին մասնաւէն ետքըն ալ:

Հայաստանի դրաղատները համա-կարծիք չեն Պարոյր Սեւակի բանաստեղծութիւնը տարազին. միջին եւ հին սերունդը կա՛մ վերապահութիւններով կը մօտենայ, կա՛մ հերքումով այդ «յո-խորտարանութիւն» որակուած բանաձեւին: Ի՞նչ է երիտասարդներու ծրագիրը:

Հայաստանի երիտասարդ բանաստեղծները անկիւնադարձի մը վրայ կը զըռնուին. անոնք յեղաշրջում մը կը ցանկան ընդդէմ իրենց հայրենիքի հետեւող զործական ասպարէզին վրայ, հինքնէն մշակուած արուեստին տեղ նորը ներմուծելով. այդ նորութիւնը չի կայա-նոր միայն «ձեռն» փոփոխութեան մէջ, այլ նոր աշխարհայեացքի մը. ասկէ ծնած են հինքնուրու եւ նորերուն միջեւ բուռն բանավէճեր: Այդ նորերուն ներկայացուցիչներն են Յովհաննէս Գրեգորեան, Ռազմիկ Դաւոյան, Արեւատ Աւագեան, Հենրիկ Էդոյան, որոնց հովանաւորողը եւ մղիչ ոյժը տարաբախտ Պարոյր Սեւակն էր:

Եթէ այս շարժումը կը նշանակէ մօտենալ մարդկային կեանքին, համաշխարհային դրականութեան դէմքերուն, որոնցմէ թարգմանութիւններ եւս կատարելու ղեկեցիկ միտքը յղացած են, հեռանալով միադրոյն եւ պարտադրեալ դրափարարանութեան մը ծիրէն, աւելի քան շնորհաւորելի է անտարակոյս: Բայց մենք կը սպասենք իրական արդիւնքներու: Բանաստեղծութիւնը փափաք մը, ծրագիր մը, յեղաշրջումի հանդանակ մը չէ, այլ յղացք, միտք, սլացք, ստեղծագործում, ապրում, ար-

տայայտութիւն: Նորութիւնը եթէ կուզայ արտայայտութեան եղանակէն, ձեւի նոր ըմբռնմանքէն, եւ ժամանակին արդիական փիլիսոփայութեան մը տը-ւած խորքէն, ի՞նչ աւելի սիրելի քան այդ սպասուած նորութիւնը մեր Հայաստանի երիտասարդ քանաստեղծներէն:

Բայց ինչ որ կը նախադուշակուի միջին եւ հին սերունդի գիտակից դրա-դատներուն բռնած ընդդիմադիր հոսանքէն, եւ երիտասարդներու «գրական հանդանակէն», որ գրացականին կ'ուզէ փոխանակել իմացականը, մեղի աշխղհա կը թուի թէ կը ջլատուի արդէն բանաստեղծութեան էական տարրը՝ ստեղծիչը ապրումներու եւ հոգեվիճակներու, երեւակայութեան կենսական ոյժը, եւ կը արամադրէ զայն դէպի ցամաք, դէպի անհոգի բովանդակութիւնը աստուածային կոչուած արուեստին: Այն ասան որ է բուն քանաստեղծութիւնը, որ երբ է՝ միտքը ըլլալով միանգամայն, որ սը-լացք է՝ երեւակայութեան թոխիքներուն վրայ. մինչդեռ նորերը կը թուին թեւահաստեղ զայն:

Երբ անոնցմէ մէկը կը բանաձեւէ իրենց մտայնութիւնը սա զուտերով. «Այսօր, երբ մարդկանց բոլոր զգայարանները չափից աւելի լարուած են եւ զգացումները կոնկրետացած, անհնարին է յանդաւորուած խօսելը: Իսկ հիմա պոէզիան խօսել է նշանակում (առաջ՝ երգել), ճիշտ խօսել: Այս դէպքում իւրաքանչիւր բառ անփոխարինելի է իր արժէքի տեսանկիւնից, իսկ քանի որ յանդաւորելու դէպքում վտանգ կայ յանուն կոկիկ յանդի դնալ բաղմամբիւ բառափոխութիւններին, ուրեմն այժմ աւելի ճիշտ կը լինի ընտրել ապիտակ բանաստեղծութեան կառուցման ձևերը»:

Զգացումի բաժինը դրանք է երկրորդական զծին վրայ. ատոր հետ արտայայտութեան աւանդական ձևերը,

1. Այսպէս կը խօսի Յովհաննէս Գրիգորեան, մին որ հարցը վարդապետական սկզբունքներու վերածած է (հմտ. «Գրական թերթ», 1970, թ. 45): Ուրիշներ՝ Արմէն Մարտիրոսեան, անդ, թ. 41: Հենրիկ Էդոյան, «Քառի որոնում», Սովետական Գրականութիւն, 1971, թ. 1:

ներգաշնակութեան պահանջը կու դայ փոխանակուել նոր դադարում մը. բանաստեղծութիւնը այլեւս երգ չէ, այլ խօսք, եւ խօսքը կը պահանջէ ճշգրտութիւն. արտայայտութեան համար հիմնական է ընտրել բառերը, որոնցում միտքը կը բացայայտուի ճշգրտօրէն: Ասկէ կը հետեւի մերժումը նաեւ յանգստութիւն, կապուած երգի դադարին հետ. ի՞նչ բանի համար բանաստեղծը խնամէ ներգաշնակ վերջաւորութիւնները երբ խօսքին ճշգրտութեան չեն նպաստեր:

Այս միակ բանաձեւումին անդրադառնալով կը կարծենք հասկնալի դարձեցած ըլլալ փափաքուած նորութիւնը: Բոլոր ուրիշ բացատրութիւններ անոնց դրական վարդապետութեան՝ կու դան եւ կը խտանան այդ բանաձեւումին մէջ: Երբ կ'ըսուի թէ այդ երիտասարդները, կ'ուզեն տալ ամիսացինս եւ որոնող բովանդակութիւն մը նոր բանաստեղծութեան, թէ կիսմէփն եւ դարին համընթաց կ'ուզեն ստեղծագործել՝ դրականօրէն ոչինչ կ'աւելցնեն արդէն վերեւ տրուած բանաձեւին:

Աւագեան, հեղինակ «Օրերի յայտնութիւնը» (1968) բանաստեղծական հատորին, կը համարի որ իրենց պիտի յաջողին տալ «բառերուն շնորհիւ կառուցուած» բանաստեղծութեան տողի խտուտութիւն, այսինքն լեցնել բանաստեղծութիւնը միտքով, խորքով կամ մտածութեամբ: Պատկերի, փոխարեութեան մէջ անդամ, անոնք կը խորհին տեսնել բառական, իմացական կողմը նշանակութեան, ոչ թէ հոգեկան կամ դադարա-

բային շրջումը եւ երեւակայութեամբ ստացուած պատկերացումը:

Ընդդիմադրողներ չպակեցնան զբաղանքն ընդադաժութեան ծանօթ դէմքերէն², որոնց դատաստանները կողմնակցական չեն, այլ հիմնուած անցեալի մը փորձառութեան վրայ:

Միջին սերունդի բանաստեղծներէն³ ոմանք անկեղծ եղան, ուրիշներ պարագայական երեւոյթներով փրկել ուղեցին: Գէորգ Էմին կողմնակից մը չէր, բայց նորութեան հետամուտ. երիտասարդներու մէջ ամէն բանէ առաջ կը փնտրէր տաղանդը: Պարոյր Սեւակ՝ միջին ճամբան ընտրած, դադարաբան կողմնակից ըլլալով՝ հանդերձ՝ կը պահանջէր նորերէն որ յարգեն չափին պահանջը, որովհետեւ «նկար մը առանց դոյնի, երգ մը առանց ձայնի չէր կերպար ըլլալ» ըստ իրեն:

«Գարունական» երիտասարդութիւնը կազմող բազմաթիւ անուններէն, յիշեցինք չորս հատ միայն, բայց դեռ տասնեակ մըն ալ ընտրեալներ կարելի է մատնանշել: Բայց մեր որոնածը «բանաստեղծ» է, ո'չ երիտասարդ, ո'չ տարեց եւ ո'չ ալ ծեր ատորոգելիով շեշտուած: Եթէ կայ անոնց մէջ քանաստեղծը, հասկընալի դառնան ձեւական եւ արտայայտչական բոլոր նորութիւնները. իսկ թէ այդ չկայ՝ աւելորդ են բոլոր ճիւղերը, բոլոր որակումները: Ճաշակ է ըսել՝ որ բերուած օրինակներու մէջ փնտրուած բանաստեղծութենէն հազիւ չիք մը գտանք:

Ճ.

- Ստ. Կուրտիկեան, «Գրական թերթ», 1970, 4 Օդ., 4 Սեպտ.: Սեւակ Արզումանեան, անդ, 1971, 29 Յունուար: Գէորգ Հատիտեան, անդ, 1971, 8 Յունուար: Ալպերք Կոստանեան, «Սովետ. Գրականութիւն», 1969, թ. 6: Սուրէն Ազաբարեան, անդ, 1971, թ. 2: Վագգէն Մնացականեան, անդ, 1971, թ. 2: Սերգէյ Սարինեան, անդ: Աղեքսանդր Թօփեան, «Գարուն թերթ»ի բանաստեղծական բաժնին խմբագիր, երիտասարդներու քաջալերիչ մըն է: «Սովետ. Գրականութիւն», 1971, թ. 2: Բացի այս վերջինէն Վաղդէն Մնացականեան եւ Սերգէյ Սարինեան նպաստաւոր չեղտ ունին երիտասարդներուն հանդէպ:
- Ս. Կապուտիկեան, «Սովետ. Գրականութիւն», 1971, թ. 2: Գէորգ Էմին, անդ, թ. 2: Պարոյր Սեւակ, անդ, թ. 5: